

A székelykeresztúri lengyár

Az első lengyár a Nyitra megyei Nemesócsán létesült 1899-ben. Ezt követte 1901-ben további három: Csurgón, Eszéken és Székelykeresztúron. A lengyárak alakításának előzményét – többek közt – Füredi Lajos gazdasági-akadémiai tanár tanulmányútja képezte, aki Darányi Ignác földművelésügyi miniszter felkérésére Belgiumban tanulmányozta a len termelésének és feldolgozásának folyamatát. A tanulmány eredményeként Darányi Fiedler János csehországi (Weckelsdorf) lengyárost bízta meg, hogy Magyarországon területén több lengyárat alapítson. Így épülhetett lengyár Keresztúron is, hiszen a vidék természeti adottságai megfeleltek a len termesztésének.

Az alakulást követő első években a gyár, mivel minden műveletet kézzel végeztek, nagyszámú munkást foglalkoztatott. Augusztustól novemberig tartott a nyersanyag áztatása. Ez földtóban vagy harmaton történt; a művelettel mintegy 200–250 munkás foglalkozott. A harmatáztatás 3-4 hétig is eltartott. Az őszi betakarításokat követően a gyártulajdonos a termelőktől bérelte a területet, ahova a munkások és azok gyermekei, főként a Lengyár utcai lakosok, hangos énekszóval vonultak ki: *Ki lenszálat akar kapni, harmaton kell azt áztatni.*

Kezetben szinte természetes volt, hogy a lenáztatás reggeltől estig tartott, mivel a terítésre bérelt terület messze volt a gyártól, mi több, a várostól is. Így a munkásoknak a mezőn kellett étkezniük, hazamenni nem lehetett a távolság miatt. Hogy néha hó alól kellett a lent kiszedni, az a munka természetes velejárója volt.

A földtóban való áztatást az erre a célra ásott gödrökben végezték, amelyek-

ben hetekig tartották a kiázásra szánt lenszalmát. Ez a módszer bizonyos szempontból egészségtelen volt, hisz az ázatóban a vizet nem lehetett cserélni, így – egy idő elteltével – az kellemetlen büzt árasztott, amit a szél szétterített a városon.

A következő lépés férfimunkának számított. A tóban a lenszalmát kékbe kötve sorba helyezték. Hosszantartó taposás, kövekkel való nyomtatás következett. Aztán a kiázott lent kiszedték. Pallót építettek a földtón keresztül, ezeken állva, vasvillával hányták ki a gödrökből a lent. Természetesen ez nem mindig ment egyszerűen. Gyakran kellett a munkásoknak a tóban állni, olykor csizma nélkül is, ha fölülről nem lehetett villával a munkát tökéletesen elvégezni.

A novembertől augusztusig tartó tilolási és fészülési műveleteknél a gyár átlagosan 100 munkást foglalkoztatott. Eleinte a gyárnak mintegy 30 darab – eléggé primitív – kézitilolója volt. Az ezekkel való munka kemény fizikai erőt igényelt. A tilolás a lenszalma összetörését jelentette úgy, hogy a rostok megmaradtak benne, míg az ügynevezett fás rész, népiesebben a pozdorja kihullt. A tilolási művelettel nagy por keletkezett, de az üzemben nem voltak ventilátorok ennek eltávolítására. Mindez ártó következményekkel járhatott: tönkretelhet a munkások szemét, de leginkább a tüdőnek ártott.

A nehéz munkakörülmények ellenére a munkások alacsony bérért dolgoztak, átlagosan 8 pengőért havonta. Ez a fizetés olyan kevés volt, hogy szinte szegényszámba ment, ha valaki lengyári munkás volt. A nehéz munkakörülmények elégedetlenségekhez vezettek, 1905-ben sztrájkba léptek az üzem dolgozói. A 70-

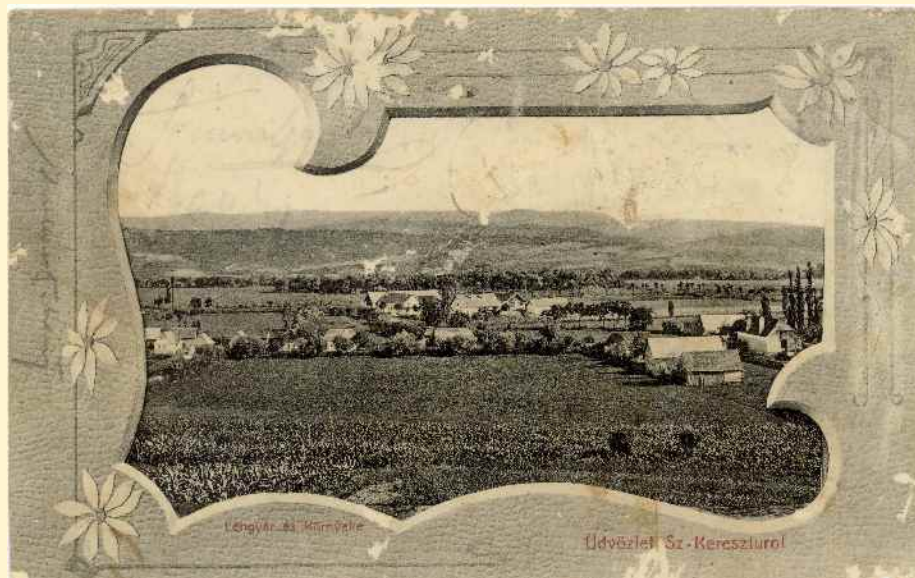
es évek elején a Gábor János helyi lakos által mondottak alapján Dimény Ibolya líceumi tanuló a következőképpen jegyezte le az eseményeket: „A sztrájk november 11-én robbant ki, és a vitollások kezdeményezték. Hegyi János, Szatmári János, Csuma Gergő és fia azzal kezdték a napot, hogy a gépről az áttételi szíjat levették, az üzemi termelést leállították, aztán elhagyták a munkahelyüket. Kivonultak az igazgatóság épülete elé, s ott a téren leültek. Béremelést követeltek és csöndben várták az igazgatóság válaszát. Közben hallották, hogy odabent szakadatlan cseng a telefon. Kiderült, hogy Komárommal beszéltek a főnökök; üzleti tárgyalásokat bonyolítottak le, mintha mi sem történt volna kint. Lehet, hogy éppen az általuk termelt félkész áruk értékesítése érdekében tárgyaltak, amelyet akkoriban a komáromi üzem dolgozott fel. Az iroda elől egy munkás sem mozdult el egész nap. Már jól beesteledett, amikor az igazgató közölte, hogy egyelőre csak 1-2 fillérrel emelhetik a béreket, aztán a továbbiakban meglátják. Szóval ennyi volt a sztrájk eredménye.”

Tehát nem került sor lényeges javulásra a lengyárban dolgozók anyagi helyzetét illetően. Akkoriban sok volt a munkanélküli, bárkit letartóztathattak volna a megmozdulás miatt. Érdekes módon nem ez történt. A megállapodott feltételek mellett a munkások már másnap munkába álltak. Azonban hamarosan javulás mutatkozott az üzem technológiai ellátottságának tekintetében. Nagyobb gondot fordított a vezetőség az egészségesebb munkafeltételek megteremtésére is. Már 1912-ben bevezették az első gépi vitollákat, szám szerint 20 darabot, amelynek meghajtása gőzgéppel történt. Ugyancsak 1912-ben szerelték fel az első, falba épített ventilátort is, ami ugyan nem oldotta meg a leg-tökéletesebben a porelszívást, ám szemmel láthatóan sokat javított a helyzeten.

Más, egészen újkeletű problémát a száraz, vagy a félszáraz, roppant gyúlékony pozdorja jelentett. Ez amint felgyűlt annyira, hogy akadályozta a munkát, illetve tűzveszélyt jelentett, gyorsan eltávolították. Vászonba csavarták és elszállították. A hulladék az óvatos kezelés ellenére is tüzet okozott 1909-ben és 1914-ben. Az első tűzvész után a gyár szinte 2 évig szünetelt, ami a lentermesztés csökkenését vonta maga után.

A gyár amúgy is lassú fejlődésében újabb hanyatlás állt be az első világháború ideje alatt. 1914 és 1916 között a termelés

*A székelykeresztúri lengyár
A felvételek a székelykeresztúri
Molnár István Múzeum
tulajdonát képezik*

Lengyári munkások

szünetelt. 1916-ban újból beindult a termelés, viszont fejlődésre nem került sor a nyersanyag hiánya miatt. 1918-ban az üzem ismét leállt. Erdélynek Romániával való egyesülése sem hozott változást a gyár állapotában. 1920-ban ismét beindult a termelés. 1924-ben egy olyan ventilátort szereltek fel, amely már a tilolók közül szívta ki a port. Időközben elhunyt Flórián János, a gyártulajdonos. A gyár élére Patzelt Tridolin került mint üzemvezető, aki nagy erőfeszítéseket tett annak fejlesztése érdekében. Ám a pénzügyi válságot semmi furfang nem győzhette le. Az adók annyira túlterhelték a gyár állagát, hogy a hatóság kénytelen volt a gyár ellen 1925-ben árverezést foganatosítani. Ekkor a gyárat Szakáts Miklós vette meg, és bírta 1948-ig, amíg csak állami tulajdonná nem vált.

Az 1929–33-as gazdasági válság hatással volt a keresztúri lengyárra is. A Szovjetunióból érkező olcsó len- és kenderáru elárasztotta az országot és a nemzetközi piacokat. A gyár tönkrement, így 1933-tól kezdve mintegy 5 éven keresztül a termelés szünetelt. Száznál is több család maradt munka nélkül. A bizonytalan helyzetben a munkások napszámosként igyekeztek keresethez jutni.

Közben az új tulajdonos a lengyárat szövetkezeti alapon szervezte meg. 120 üzemszervező tőmörült össze 14.668 pengőnyi összeggel. A szövetkezet a gyárért bért fizetett, a tulajdonos mint üzemvezető igazgató állt az üzem élén. Az igazgatósági tagok között jelen voltak a legnagyobb részvényesek is, mint például Ajvász Béla és Flórián László kereskedők, Girislik Gyula bankigazgató, Patzelt Tridolin üzemvezető, valamint Ugron János földbirtokos. Nem feledhetjük, hogy ekkor a gyárban kimondottan csak kenderrel foglalkoztak.

1948-ban a gyár állami tulajdonba került. Az államosítással elindult egyfajta korszerűsítési folyamat. Javultak a munkakörülmények. 1952-ben 4 darab cementáztatót készítettek el a gyár területén. Ezzel a korábban sokat emlegetett földtő használata megszűnt. 1958-ban újjáépült a kazánház, a munkacsarnok, turbinákat szereltek be, majd megoldották a ventiláció kérdését is. 1961-ben bevezették a melegvízes áztatást, ily módon 4-5 nap alatt lejárattak egy áztatási ciklust. Korábban ez heteket is igénybe vehetett. A cementáztató medencéjébe szerelt csővezetékkel gőz tört elő, ami állandó hőmérsékleten tartotta az áztatóvizet.

Az új módszerek, nevezetesen a gépésítés megkönnyítette az emberek mun-

káját. Villanyhajtású gépeket helyeztek használatba: morzsoló-törő és rázógépet, a kovácsműhelybe fűjtató került. Kézimunka maradt a lenszalmának a traktorokra való fel- és lerakása, valamint a kidolgozott lenrostok osztályozása. Az említett évben a napi átlagtermelés: 6.000 kg lenszalma, 250 kg lenszál, 700 kg kóc.

Az óvintézkedések ellenére, a káros anyagokkal való érintkezés fennmaradt, így ezt napi 0,5 l fejenkénti tejadaggal, a kazánházban pedig 1 l ásványvízzel ellensúlyozták. Elsősegély ládákat szereltek fel, bevezették a központi fűtést is.

A fejlődés tagadhatatlan volt, akkor is, ha a rendszer nagyobb és nagyobb számokban követelte a termelés leigazolását. 1969-ben a gyár 13.000.000 lejes beruházást kapott új munkacsarnok létesítésére. Kazánház, raktárak, új áztatómedencék és emelődaruk építésére jött a pénz. De vizsgáljuk meg a megvalósítást, a termelékenységüket jellemző adatokat: 1966-ban egy munkás havi átlagkeresete 936 lej, 1971-ben 1264 lej; 1966-ban 120 munkás 5.916 lej profitot hozott létre, míg 1971-

ben 86 munkás 13.000.000 lej profitot.

Nem voltak gondok a termék minőségével sem. A lengyár több kitüntetéssel és diplomával is büszkélkedhetett, mint sok más helységi gyár. Sokak szerint ez nem a rendszerpolitika munkásosztályt biztató gyakorlata volt, hanem az itt feldolgozott anyag minőségének elismerése.

Azonban semmi sem tart örökké. Az 1989-es rendszerváltást követően olyan gyorsan bukott meg a lengyár, sok más gyárral egyetemben, amelyen gyorsan létrehozták egykor. Emberek, mi több, családok százai váltak munkanélkülivé.

Összeállította *Szente B. Levente*

Források:

Dimény Ibolya (jegyzetek, 1972., III. C. osztály, Székelykeresztúri Líceum)
Konrád József (1921–2005) egykori lengyári munkás elbeszélése

